

DOI [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-26\(55\)-105-128](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-26(55)-105-128)

УДК 159.922:343.91-053.6

Павлюк Оксана Дмитрівна,

доктор філософії,

доцент кафедри соціальної психології,

Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0009-0000-0074-3216>

2826310po@ukr.net

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕВІАНТНОЇ ТА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ТА У ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Анотація. У статті представлено характеристику девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх осіб в період юнацького та підліткового віку. Охарактеризовано причини, структуру та види такої поведінки. Представлено статистичні дані інформаційних баз обліку кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми за 2021 та 2022 роки. Описано симптоматику кризи, що проявляється негативними вираженнями зі сторони дезадаптаційної поведінки у відповідній віковій групі. Виділено прояви, що характеризуються заниженою або завищеною самооцінкою, низьким рівнем саморегуляції, підвищеною конфліктністю, низьким розвитком організаційних та комунікативних вмінь та навичок, низьким рівнем відповідальності, когнітивними викривленнями реальності, претензивністю та негативним ставленням до оточуючих та суспільства загалом, егоцентризмом, негативними внутрішніми установками відносно соціальних вимог, що супроводжуються протестною поведінкою. Зазначено, що в період повномасштабного вторгнення підвищилася соціальна нерівність, що зумовлює у неповнолітніх протестну поведінку та призводить до негативних наслідків. Відмічено, що найбільш небезпечною формою негативної девіації є злочинність, яка виступає суттєвим проявом різкої протидії між індивідуальними інтересами та суспільними уставами. Проаналізовано причини злочинності неповнолітніх, її груповий характер, умови кримінальної відповідальності. Додатково розглянуто причини зниження рівня злочинності неповнолітніх у період 2022 року. Описано причини та особливості утворення злочинних груп за участю неповнолітніх. Наголошено на важливості забезпечення неповнолітніх максимальним комплексом умов, що

знижать розвиток відповідної поведінки за рахунок соціально-педагогічного та психологічного супроводу з впровадженням програм на державному рівні для профілактики девіантної та делінквентної поведінки.

Ключові слова: девіантна; делінквентна поведінка; злочин; криза; неповнолітні; підлітковий та юнацький вік.

ВСТУП / INTRODUCTION

В період військового стану в реаліях сьогодення спостерігається зниження проявів девіантної та делінквентної поведінки осіб в підлітковому та юнацькому віці з причин виїзду за кордон та внутрішнього переміщення в інші більш безпечні регіони України. Це призводить до певних трансформацій у майбутньому розвитку представників даної вікової категорії, а саме формування цінностей, розвитку та становлення особистості в цілому.

Постановка проблеми. Дане питання є надзвичайно актуальним з урахуванням того, що найбільш небезпечною формою негативної девіації є злочинність, яка відображає значну протидію між індивідуальними потребами особи та суспільними інтересами. Тому дослідження девіантної та делінквентної поведінки в підлітковому та юнацькому віці є важливим і необхідним для корекції подальшого розвитку та становлення особистості в період зрілості, а також профілактики різних видів відхилень, що може призвести до негативних наслідків. Зауважимо, що розуміння характеристик девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх вимагає багатовимірного підходу, що враховує як внутрішні, так і зовнішні детермінанти. Розуміння цих факторів дозволить розробити ефективні стратегії втручання для подолання та попередження такої поведінки серед неповнолітніх. При цьому, надзвичайно важливим є впровадження відповідних програм та заходів на державному рівні, що знижать прояви негативної поведінки та забезпечать подальший особистісний розвиток відповідної вікової категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика девіантної та делінквентної поведінки в підлітковому та юнацькому віці привертала увагу дослідників в різних галузях науки та вона відображена в дослідженнях та працях українських та зарубіжних дослідників (S. Adebule, G. Allport, S. Anderson, S. Birsa, A. Dullas, R. Enache, S. Ezeaka, I. Felicitas, M. Gupta, F. Ibimluyi, P. Mahanta, A. Maloku, A. Mariel, S. Mohapatra, A. Olugbode, J. Onebunne, K. Yncierto, О. Барабаш, О. Бахур, С. Болтівець, І. Булах, Т. Донських, І. Залялова та С. Зінченко, О. Змановська, І. Каськова,

В. Кузьменко, Ц. Короленко, А. Макаренко, Н. Максимова, В. Моргун, Е. Панасенко, І. Парфанович, М. Петричук, Л. Пілецька, О. Стеблинська, А. Політова, В. Поліщук, А. Реан, Р. Стрижак, В. Татенко, Т. Титаренко, В. Тюріна, О. Чайковська та ін.), проблему кризи, що призводить до девіантної та делінквентної поведінки досліджували такі вчені (Е. Erikson, D. Russell, L. Repau, M. Ferguson, J. Hawdon, В. Поліщук, С. Чернобровкіна та ін.). Ці питання у сфері адміністративно-деліктного законодавства щодо неповнолітніх досліджували (О. Алексєєва, Р. Андрусишин, Т. Герасімова, О. Горбач, Г. Дітківський, Є. Колосовський, О. Кукшинова, О. Старко, О. Стеблинська, М. Стефанчук, О. Стрельченко, С. Якімова та ін.); у галузі кримінології (Л. Герасименко, В. Голіна, О. Джужа, А. Закалюк, Н. Лісова, В. Шакур та ін.).

Для характеристики девіантної та делінквентної поведінки насамперед необхідно врахувати вікові та фізіологічні зміни, які відбуваються в підлітковому та юнацькому віці.

У підлітковому віці проходить становлення свідомості та самосвідомості, виникає потреба в самоствердженні, формується комплексна система уявлень про себе у процесі міжособистісної взаємодії, формується самооцінка, яка є базисом в подальшому розвитку особистості. При цьому важливо зауважити, що у разі виникнення відхилень самооцінки, це може призвести до порушення правових та моральних норм у вигляді девіантної чи деліквідної поведінки, іноді вчинення злочину. У юнацькому віці відбуваються важливі функціональні зміни, пов'язані із завершенням формування когнітивних якостей та становленням світогляду і ідеалів з виробленням індивідуально когнітивного стилю. У даний період характерна авантюрна поведінка, актуальність сьогодення «тут і зараз», ідеалізація, схильність до експериментів, юнацький максималізм, досить часто спостерігається бунтарство та критика і лояльність до поведінкових відхилень. Зауважимо, що юність не є сталим періодом онтогенезу, тому можливі різні індивідуальні варіанти розвитку, як в позитивному контексті, так і в негативному, особливо в період військового стану.

Зазвичай, дані вікові періоди вважаються віком «проблеми батьків і дітей», що призводить до кризи в юнацькому віці. Як зазначає В. Поліщук відбувається утворення симптомокомплексів (набір особистісних якостей), їх місце в структурі особистості конкретного віку та їх вікова динаміка. Автор виявляє таку структуру симптомів кризи, що відбувається до 23 років: 1. Позитивні: 1) типові: гордість за власні досягнення, навички самооцінки, уміння самоконтролю, переживання власних успіхів чи невдач, прагнення до самостійності, старанність, оптимізм; 2) супутні: вміння співпрацювати,

домагання ролі дорослого, організованість, відповідальність, наполегливість.
2. Негативні: 1) типові: дратівливість, хитрість, індивідуалізм, пристосовництво, зарозумілість, заздрість, корисливість; 2) супутні: недбалість, зухвалість, байдужість, лихослів'я [1, с. 153].

Досить часто симптоми кризи породжують девіантну та делінквентну поведінку, при цьому проблематика такої поведінки та її корекції набуває надзвичайної важливості у суспільних науках.

Також зазначимо, що симптоматика кризи, яка проявляється негативними вираженнями зі сторони дезадаптаційної поведінки в неповнолітніх, досить часто призводить до конфліктів та протиправної поведінки. На внутрішньо-особистістному рівні прояви дезадаптації проявляються заниженою або завищеною самооцінкою, низьким рівнем саморегуляції, підвищеною конфліктністю, низьким розвитком організаційних та комунікативних вмінь та навичок, низьким рівнем відповідальності, когнітивними викривленнями реальності, претензивністю та негативним ставленням до оточуючих і суспільства загалом, егоцентризмом, негативними внутрішніми установками відносно соціальних вимог та супроводжується протестною поведінкою.

Також спостерігаються та фіксуються неправдиві відомості (обман), самопошкодження, випадкові статеві зв'язки, графіті з негативним контекстом, субкультуральні девіації (сленг, шрамування). У соціальній взаємодії це проявляється агресивною поведінкою, прогулами або відмовою від навчання, втечею з дому та бродяжництвом.

Як зазначають Л. Пілецька та М. Петричук, девіантна поведінка підлітків може бути поділена на дві категорії: поведінка, що відхиляється від норм психічного здоров'я і має на увазі наявність явної або прихованої психопатології, і антисоціальну поведінку, що порушує якісь соціальні і культурні норми, особливо правові. Підлітки належать до групи підвищеного ризику, оскільки перебіг вікової кризи, знецінення фігур дорослих, перебудова Я-концепції, поява нових суперечностей, обумовлених механізмами соціального контролю, загострюють появу негативних форм поведінки [2, с. 5].

Накопичення соціальних проблем і труднощів досить часто призводить до різкого зниження успішності в навчальному процесі, постійних конфліктів у взаємодії з дорослими, аморальної сексуальної поведінки та ін.

S. Adebule & F. Ibimluyi у своєму дослідженні щодо випадків сексуальної аморальності серед учнів середньої школи прийшли до висновку, що соціальні труднощі заважають учням проходити соціальну адаптацію та те, що девіантна поведінка не залежить від статі [3, с. 4023].

A. Olugbod у вивченні впливів соціальних проблем на успішність учнів старших класів середньої школи та соціальну адаптацію стверджує, що: соціальні проблеми, які учні демонструють у школі, негативно впливають на їх успішність; вищезазначені проблеми учнів суттєво заважають їх соціальній адаптації; стверджує, що немає статевих відмінностей у девіантній поведінці учнів [4].

Як зазначає Р. Андрусишин, суть девіантної поведінки полягає в тому, що людина не дотримується вимог соціальної норми, вибирає відмінний від вимог норми варіант поведінки в тій чи іншій ситуації, що веде до порушення процесу взаємодії особистості та суспільства. В основі відхилень у поведінці переважно лежить конфлікт інтересів, цінностей, розбіжність потреб, деформація засобів їх задоволення, помилки виховання, життєві невдачі та прорахунки [5, с. 15–16].

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у висвітленні причин девіантної та делінквентної поведінки в підлітковому та юнацькому віці, характеристика структури відповідної поведінки та видів девіацій, що призводить до злочинних дій неповнолітніх осіб.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

- за результатами теоретичного аналізу літератури визначити причини девіантної поведінки неповнолітніх;
- описати прояви девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх;
- провести аналіз злочинів, які вчинили неповнолітні за період 2021 та 2022 рр.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Девіантна та делінквентна поведінка неповнолітніх привертає увагу багатьох дослідників в різних галузях науки та виступає об'єктом різних гуманітарних наук: психології, вікової психології, педагогіки, соціології, юридичної психології, кримінології та ін. Аналіз наукової літератури показав, що серед дослідників немає однозначного підходу щодо визначення поняття «девіантна та делінквентна поведінка» неповнолітніх, причин її виникнення, основних характеристик та ознак. Однак, можна виокремити три основні підходи, а саме: соціологічний, психологічний та біологічний.

Соціологічний підхід (Р. Андрусишин, Г. Беккер, С. Селлин, Р. Мертон, Т. Парсонс, М. Gupta, S. Mohapatra & P. Mahantata ін.) пояснюється

соціальними причинами: конфліктами, соціальною нерівністю і суперечностями, недосконалістю суспільства та орієнтований на зовнішні форми адаптації, при цьому ігнорує індивідуальність, пристосованість до самого себе й особисте схвалення.

Згідно соціологічного підходу А. Dullas, К. Yncierto & А. Mariel аналізуючи сімейну задоволеність, особистісні якості та їх зв'язки з девіантною поведінкою серед філіппінських підлітків зазначили, що важливу роль відіграє сімейне оточення в житті підлітка. Турботлива та підтримуюча сімейна атмосфера може діяти як захисний фактор, що запобігає появі девіантної поведінки. Додатково автори відзначили, що така особистісна якість як «згідливість» виділяється як ключовий показник девіантної поведінки серед підлітків. Як правило, люди з високим рівнем згоди схильні до співпраці, співчутливі та гармонійні, а низький показник за цим пунктом схиляє підлітків до девіантної поведінки. Оцінка проводилася за шкалою різноманітності девіантної поведінки (DBVS) та була використана для оцінки різноманітності девіантних дій серед учасників. Ця комплексна шкала включає пункти, які варіюються від незначних до серйозних девіантних дій [6, с. 9]. Згідно соціального підходу девіантна поведінка неповнолітніх є наслідком засвоєння ними негативного соціального досвіду та враховує соціальні і культурні фактори, що впливають на поведінку загалом.

З позиції представників психологічного підходу (З. Фройд, Й. Брейер, А. Адлер, К. Юнг та ін.) девіантна поведінка зумовлена психічними відхиленнями особистості та наявністю різних комплексів. З. Фройд досліджував девіантну поведінку через призму психічних структур та концепції власної теорії. Даний підхід розглядає девіантну поведінку у зв'язку з внутрішньо-особистісним конфліктом, деструкцією і саморуйнуванням особистості. Відповідно до нього особа з девіантною поведінкою несвідомо або усвідомлено прагне до руйнування самоцінності, унікальності та заборони на реалізацію власних задатків. К. Юнг пов'язував девіантну поведінку з позиції домінування архетипів, як універсальних символічних образів та комплексів.

Біологічний підхід (Ч. Ломброзо, У. Шелдон та ін.) характеризується певними фізичними особливостями особи, він спрямований на вивчення впливу генетичних і нейрофізіологічних факторів формування та проявів відповідної поведінки. Ч. Ломброзо розробив тип «природженого злочинця» за фізіологічними ознаками (рисами обличчя, зморшками, формою черепа) і за психологічними властивостями (нечутливість до болю та ін.). Дослідження Ч. Ломброзо лягли в основу створеного ним

детектора брехні. У. Шелдон обґрунтовував зв'язок між темпераментом, фізичною будовою людини та формами поведінки.

За визначенням О. Барабаш, делінквентна поведінка – це поведінка, за якої неповнолітні здійснюють «протиправні вчинки», які мають зовнішні ознаки «правопорушень», але за які вони не можуть нести юридичну відповідальність, оскільки у них не настав стан юридичної «дієздатності». Суб'єктами делінквентної поведінки є особи молодого віку, що пояснюється психофізіологічними змінами в їхньому організмі [7, с. 65].

Як зазначають М. Gupta, S. Mohapatra & P. Mahanta на делінквентну поведінку впливають численні фактори ризику. Ці фактори можна класифікувати як індивідуальні, батьківські, сімейні, громадські, суспільні, шкільні/освітні, фінансові, а також як психічні та психологічні фактори особистості та сім'ї. Такі фактори ризику можуть підштовхувати підлітків до різних видів антисоціальної діяльності [8, с. 487]. J. Onebunne, S. Ezeaka, I. Felicitas стверджують, що делінквентна поведінка в таких регіонах, як Нігерія, може вважатися прийнятною в інших частинах світу. Проте, коли неповнолітній вчиняє правопорушення всупереч законам або суспільним нормам, це вважається делінквентною поведінкою [9, с. 43].

Як зауважує В. Кузьменко, до девіантної поведінки, вживаються слова, що викликають явно негативні асоціації: девіант, адикт, асоціальна і антисоціальна поведінка тощо. Разом з тим у роботі з конкретною особистістю необхідно свідомо уникати використання термінів з нищівним відтінком, а також навішування ярликів. Слід пам'ятати, що, по-перше, поведінкові проблеми надзвичайно широко поширені. По-друге, межі відхильної поведінки часто досить важко визначити. Зміни в суспільстві призводять до зміни норм, а отже, і видів поведінкових девіацій. Але самі норми й відхилення від них є невід'ємною частиною будь-якої соціальної системи. Отже, на соціальному рівні відхильна поведінка – це тільки одна з можливих форм взаємовідносин між суспільством і особистістю [10, с. 40–41].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Методична база нашого дослідження представлена комплексом наукових методів аналізу, структурування та синтезу, застосуванням формально-юридичного методу, аналізом правової статистики, безпосереднім спостереженням та систематизацією. Метод логічного узагальнення був використаний задля теоретичного обґрунтування поставлених завдань.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Незважаючи на те, що дану проблему досліджувала велика кількість науковців у галузі соціальної, медичної, юридичної та вікової психології дана тематика є актуальною з соціально-економічних, психологічних та політичних причин для запобігання та профілактики злочинності неповнолітніх, з залученням сім'ї (опікунів) для уникнення такої негативної поведінки, реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації.

Зазначимо, що в останні роки значно підвищилася соціальна нерівність, що зумовлює в юнацькому віці протестну поведінку та призводить до негативних наслідків в комунікативному процесі загалом. Незлагодженість цілей та засобів, яке пропонує суспільство досить часто суперечать потребам осіб у юнацькому віці, враховуючи, що у багатьох з них у період повномасштабного вторгнення виникла гостра необхідність в забезпеченні базових потреб (засоби для прожиття, матеріальні умови, комунікація, відпочинок тощо).

Як пояснює С. Зінченко, девіантна поведінка може мати різні *форми вияву*, також агресивна поведінка пов'язана із зовнішньою агресією та автоагресією. В залежності від способів взаємодії з реальністю та порушенням тих чи інших норм суспільства прояви девіантної поведінки поділяються на п'ять видів: *делінквентний вид девіантної поведінки* – сукупність протиправних вчинків та злочинів, які не відповідають формально зафіксованим соціальним та юридичним нормам; *адиктивний вид девіантної поведінки* – поведінка, що зумовлюється залежністю від різних хибних пристрастей; *патохарактерологічний вид девіантної поведінки* – поведінка, що зумовлюється патологічними змінами характеру, що сформувалися в процесі виховання; *психопатологічний вид девіантної поведінки* – ґрунтується на психопатологічних симптомах та синдромах – це прояви тих чи інших психічних порушень та захворювань; *ґрунтується на суперцінностях* – це виявлення обдарованості, таланту, геніальності в якійсь сфері діяльності, які виходять за рамки звичайного, нормального сприйняття [11].

О. Бахур вказував на *причини* протиправної поведінки та розглядає їх як результат взаємодії двох чинників: умов мікросередовища (впливи сім'ї і школи, які десоціалізують, психологічні труднощі й ускладнення, породжені багатопроблемним соціумом, деформації у спілкуванні та взаємодії) та індивідуальних особливостей індивіда (суперечності, головна з яких полягає у невідповідності між суб'єктивною готовністю до дорослого життя і об'єктивною обмеженістю можливостей підлітка; психологічні колізії, які

найперше виявляються у вибірково-активному ставленні підлітка до навколишнього середовища, спілкування, до педагогічних впливів у сім'ї, суспільстві, до соціально-моральних цінностей і норм, запропонованих найближчим оточенням) [12, с. 225–226].

Як зазначає Т. Гарасімів, *причиною* девіантної поведінки, зокрема правопорушень, можуть бути прагнення та реальні дії, що сприяють успіху, збільшенню матеріальних благ. Це стає стимулом правопорушень та інших відхилень. Молодь розуміє, що деякі люди, завдяки злочинній діяльності, завоювали «місце під сонцем», досягли певного становища і впливу в суспільстві. Ця причина для нашого суспільства є однією з найвагоміших, особливо коли йдеться про переоцінювання моральних норм, прав і обов'язків [13, с. 242].

Як стверджує А. Малюк, причини які визначають девіантність, особливо злочинність неповнолітніх, можна розділити на дві категорії: внутрішні/індивідуальні (це фактори, притаманні людині, які можуть схилити її до девіантної поведінки, що пов'язано з особистісними рисами, проблемами психічного здоров'я або іншими внутрішніми причинами) та зовнішні/соціальні (виникають в оточенні людини або в суспільстві: такі фактори, як сімейна динаміка, вплив однолітків, суспільні норми та культурні очікування можуть відігравати значну роль) [14].

Для детального пояснення такої поведінки необхідно розглянути *ряд причин* що зумовлюють відповідну поведінку, а саме: *біологічні* фактори (вроджені психопатії, спадкові особливості, порушення роботи ферментативної та гормональної систем організму, мозкові дисфункції); *психологічні* (акцентуації характеру, інфантилізм, занижена самооцінка, потреба в самоствердженні, високий рівень тривожності, зміна психічного стану при стресі чи вживанні психоактивних речовин.); *педагогічні* (асоціальний чи авторитарний стиль виховання, конфлікти в родині, конфлікти в освітньому середовищі, педагогічна занедбаність); *соціально-економічні* (зміна місця проживання у зв'язку з військовим станом (ВПО), високий рівень безробіття, зниження життєвого рівня населення, обмеження соціально схвалених способів заробітку, майнове розшарування суспільства, соціальна нерівність, доступність алкоголю та тютюну), *культурні* (зниження морально-етичного рівня населення, руйнування духовних ідеалів та цінностей, поширення кримінальної субкультури, наростання неформальних об'єднань в яких домінує культ сили). Отже, виділивши комплекс причин (біологічні, психологічні, соціально-економічні та культурні), можна стверджувати, що він суттєво впливає на формування та прояви девіантної та делінквентної поведінки в період військового стану.

У дослідженнях R. Enache & S. Birsa представлено детермінанти девіантної поведінки підлітків і описано типи відповідних дій, а саме: 1) незначні дії (до них відносяться дії, які не обов'язково мають юридичні наслідки, але все одно розглядаються за межами норми, включаючи брехню, прогули та непокору владі); 2) тяжкі дії можуть призвести до юридичних наслідків. Прикладами є крадіжки, вживання наркотиків та алкоголю, вербальна та фізична агресія, нападки, вандалізм та продаж наркотиків серед підлітків. Також дослідники виокремили гендерні відмінності у девіантній поведінці. Дівчата як правило, більше залучені до незначних девіантних дій і це стосується такої поведінки, як брехня, прогули або дрібні крадіжки, а хлопці демонструють вищий рівень тяжких девіантних вчинків, які включають більш серйозну агресію, володіння зброєю та вандалізм [15, с. 346].

Зауважимо, що найбільш небезпечною формою негативної девіації є злочинність, яка виступає суттєвим проявом різкої протидії між індивідуальними інтересами та суспільними уставами.

J. Adolesc зазначав, що інтелектуальна індивідуальна варіабельність підліткової злочинності одночасно пояснюється сприйняттям підлітками девіантної поведінки однолітків, стримуючим контролем, плануванням та прийняттям рішень, а також потенційними взаємодіями між сприйняттям підлітками девіантного поведіння [16].

Залежно від типу порушення норм А. Ком'яга та В. Головка девіантну поведінку класифікували за такими ознаками: за злочином (кримінальне, адміністративне) і аморальними вчинками (п'янство, проституція); за рівнем або масштабом відхилення (індивідуальні або масові); за орієнтацією відхилень на зовнішнє середовище (сімейні чвари, насильницькі злочини та ін.) або на самого себе (суїциди, алкоголізм та ін.); за належністю до тієї чи іншої соціальної групи, статеві-віковими особливостями [17, с. 119].

З огляду вищезазначених характеристик розглянемо динаміку злочинності неповнолітніх упродовж 2021 та 2022 років. Так, відповідно до статистичної звітності Офісу Генерального прокурора упродовж 2021 року неповнолітніми вчинено 3247 кримінальних правопорушень, у тому числі 152 – особливо тяжких, 1318 – тяжких.

У 2022 році спостерігається зменшення на 44 % кількості вчинених неповнолітніми правопорушень та цей показник становить – 1824, у тому числі 91 – особливо тяжке, 1118 – тяжких правопорушень (Єдиний звіт про кримінальні правопорушення форми № 1, 2021, 2022 рр.) [18].

Динаміку вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми за роками щодо тяжкості наведемо у (табл. 1), за категоріями (табл. 2).

Таблиця 1

Кримінальні правопорушення вчинені неповнолітніми за тяжкістю

№ з/п	Кримінальні правопорушення за ступенем тяжкості	2021 рік	2022 рік	Динаміка у %
1	Особливо тяжкі	152	91	40%
2	Тяжкі	1318	1118	15%
3	Нетяжкі	850	235	32%
4	Проступки	916	380	59%
5	Всього кримінальних правопорушень	3247	1824	44%

Таблиця 2

Кримінальні правопорушення вчинені неповнолітніми за категоріями

№ з/п	Категорії	2021 рік	2022 рік	Динаміка у %
1	Проти власності	2131	1065	50,1
2	Проти життя та здоров'я	396	286	18
3	У сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	237	220	7
4	Проти безпеки руху та експлуатації транспорту	19	84	62
5	Проти статевої свободи та статевої недоторканності особи	20	15	5

Зауважимо, що однією з причин, чому відбулося зменшення злочинності серед неповнолітніх у 2022 році в порівнянні з 2021 роком є те, що розпочалося повномасштабне вторгнення Росії на територію України та виникла ситуація, коли значна кількість представників відповідної вікової категорії змушені були переїздити в інші країни або змінювати місце проживання в Україні, отримуючи статус ВПО. Враховуючи те, що повномасштабні військові дії призвели до суттєвих демографічних змін, як наслідок знизилася кількість фіксованих правопорушень неповнолітніх за вказаний період. За даними уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на 1 грудня 2022 більше 14,5 мільйонів українців виїхали за межі України після 24 лютого 2022 року. Як наслідок 35 % від зареєстрованого населення покинуло країну [19].

Відповідно даних, що надала Міжнародна організація міграції, станом на грудень 2022 року кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становила 5,9 млн. осіб. Переважна більшість осіб здійснили переміщення з районів на сході (43 %) та півдні (25 %) країни.

Опитувані ВПО заявляють про те, що ресурсів для виживання стає недостатньо, адже 43 % всіх домогосподарств в Україні використали власні заощадження. За тенденціями вторинного переміщення загальна картина така: 70 % осіб залишилися в місці свого першого переміщення, 21 % опитуваних ВПО здійснили переміщення більше ніж один раз, а 9 % осіб – три або більше разів. Шістдесят відсотків респондентів здійснили повторне переміщення з причини неможливості заробляти, щоб забезпечувати себе та родину, при цьому 42 % опитаних повідомили проте, що один із членів їхньої сім'ї є дитиною віком від 5 до 17 років [20].

Як зазначає О. Старко, зменшення рівня злочинності зумовлене не лише його фактичним зменшенням, а поступовим скороченням кількості населення, виїздом молоді з метою працевлаштування за кордон, а також відсутністю офіційної реєстрації злочинів на території з традиційно високим рівнем злочинності – в окупованих частинах Донецької та Луганської областей, Автономній Республіці Крим [21, с. 314]. Відповідну динаміку можемо спостерігати і в період повномасштабного вторгнення.

Також до основних причин, які вплинули на зменшення рівня злочинності, у тому числі серед неповнолітніх слід відзначити рішення щодо введення комендантської години, розміщення численних блокпостів, систематичне патрулювання території.

Крім того, на початку повномасштабного вторгнення було введено заборону на продаж алкогольних напоїв, що вплинуло на зменшення протиправної поведінки. Адже досить часто неповнолітні скоюють правопорушення у стані алкогольного сп'яніння.

Водночас маємо зазначити, що в період агресії сусідньої країни підвищився рівень розвитку суспільної та правової свідомості у населення, відбулося пробудження національної ідентичності на протигагу наративам ворога. Така динаміка спостерігається і в осіб підліткового та юнацького віку, що також зумовлюється підвищенням рівня відповідальності та усвідомлене ставлення до цінності життя, необхідністю взаємопідтримки та допомоги в складних та екстремальних умовах. Це вплинуло на регуляцію та саморегуляцію поведінки та діяльності осіб цієї вікової категорії.

Наділі проаналізуємо загальні причини злочинності неповнолітніх, її груповий характер та заходи щодо запобігання цього негативного суспільного явища. За дослідженнями І. Залялова та А. Політова основними умовами і причинами вчинення злочинів підлітками, на їхню думку, є негативний вплив друзів (63 %), алкоголю (43 %), упевненість у безкарності за вчинене діяння (31 %) та низький рівень доходів сім'ї (31 %). Крім того, деякі вважають причиною вчинення злочину цікавість (24 %). До того ж тільки 7 % відносять до умов учинення злочинів

неповнолітніми поганий виховний процес у школі, 2 % респондентів зазначили низький рівень роботи правоохоронних органів [22, с. 124].

С. Якимова зазначає, що на відміну від злочинності дорослих, злочинність неповнолітніх досить часто характеризується груповим характером. Майже половину злочинів неповнолітні вчиняють у складі групи. Наприклад, до 75–80 % крадіжок, грабежів, хуліганства, вимагань та зґвалтувань можуть вчинятися дітьми у складі групи. Зазвичай групи неповнолітніх нечисленні (2–3 особи), без стійкої організації, нетривалі за часом існування. Склад та інші якісні характеристики злочинних груп неповнолітніх залежать від виду вчинюваних злочинів та ситуації. Наприклад, заздалегідь сплановані крадіжки з квартир, сховищ, баз, складів, а також розбої вчиняються переважно групами неповнолітніх до трьох осіб, що зорганізовані та діяли більш-менш тривалий період. Ситуативні групові злочини (наприклад, зґвалтування, незаконне заволодіння транспортними засобами, грабежі, хуліганство) у 50–70 % випадках вчиняли численніші групи неповнолітніх (до 5–7, а іноді й до 10 і більше осіб) без чіткої організації та без попередньої тривалої підготовки [23, с. 296].

Зауважимо, що утворення злочинних груп з участю неповнолітніх зазвичай ситуативне та включає не менше трьох учасників злочину, з метою його здійснення і виникає короткостроково з метою корисливої потреби. Дана група виникає за попередньою змовою та згодою її учасників, при цьому не має чіткого та вираженого управління, без певної системи взаємовідносин та зазвичай одноразова. Ураховуючи, що в підлітковому та юнацькому віці визначається підвищена емоційна збудливість, особи даної вікової категорії поєднуються до стихійної простої співучасті з відсутністю чіткого розподілу відповідних ролей.

Зазвичай, такі особи визначаються низькою та нестійкою мотивацією та легко піддаються негативному впливу найближчого соціального оточення, неформальних чи груп з антигромадською спрямованістю. Відповідно свого вікового розвитку такі особи вирізняються підвищеною схильністю до навіювання та негативного наслідування, а емоційно-вольова сфера не є стабільною, вони також характеризуються конформізмом та зниженою здатністю до вибіркової свідомої діяльності. У них відзначається порушення процесу соціалізації та ціннісно-моральної деформації, зростає рівень агресивності, досить часто з жорстоким спрямуванням, нахабною та підступною поведінкою.

Також важливо зауважити, що група негативно впливає на всіх її учасників, транслуючи негативні установки та антисупільні погляди. Таким чином відбувається десоціалізація з вкоріненням негативних звичок (вживання алкоголю, наркотичних препаратів та інших препаратів,

що змінюють свідомість). Як наслідок, в структурі особистісних властивостей та якостей відбуваються негативні зміни, що проявляються неадекватною самооцінкою, психопатичними рисами характеру з імпульсивним та демонстративним відтінком, проявляється емоційна нестабільність на фоні високої тривожності.

Як стверджують Е. Панасенка, А. Макаренко та Р. Стрижак, багато з неповнолітніх правопорушників, особливо ті, хто піддавався впливу дорослих злочинців, виявляють схильність до злочинських звичаїв і традицій, перекручено розуміють громадський обов'язок, честь, романтику, проявляють помилковий героїзм, протиставляють себе колективу. Характеристика особистості неповнолітніх правопорушників свідчить про те, що, хоча ступінь їхньої педагогічної занедбаності може бути різний, всім правопорушникам притаманні неправомірні нахили, негативні риси характеру, які поряд з іншими обставинами впливають на скоєння злочину [24, с. 309].

За даними О. Стеблинської, до найнебезпечніших тенденцій щодо злочинів неповнолітніх, які вчиняються в стані сп'яніння, можна зарахувати – зростання кількості злочинів, вчинених з особливою жорстокістю, зухвалістю та цинізмом; – високий рівень рецидиву, що пов'язано з наркотичною залежністю, небажанням стати на шлях виправлення та прагненням швидко здобути «легкі гроші»; збільшення коефіцієнта злочинної активності у віковій підгрупі 16–18 р.; зростання кількості неповнолітніх, яких втягнули дорослі у злочинну діяльність, вчинення злочинів під дією наркотичних речовин чи алкоголю; «фемінізація» злочинів неповнолітніх, які вчиняються в стані сп'яніння [25, с. 12].

Ураховуючи небезпечні тенденції девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх важливо проводити комплексну профілактику. Як стверджує І. Парфанович, вона повинна здійснюватися з урахуванням наукових підходів, емпіричних даних, теоретичних положень, узагальнень щодо практики суспільного життя, законодавчо-нормативного забезпечення, історико-суспільних та сучасних реалій [26, с. 47]. Також підтримуємо думку І. Каськова, що психопрофілактику та психокорекцію девіантної поведінки особистості, схильної до девіантної та делінквентної поведінки, можна розглядати як комплекс соціально-психологічних і педагогічних заходів, що спрямовані на виявлення і виправлення умов, які сприяють проявам девіантної поведінки; створення передумов попередження відхилень у поведінці, зокрема, через пропаганду здорового способу життя; створення сприятливого соціально-психологічного клімату в мікросоціальному оточенні людини; створення можливостей для самореалізації особистості у суспільстві тощо [27, с. 40].

Зазначимо, що на сучасному етапі науковцями, зокрема Ю. Красіловою, розроблено програму профілактики девіацій у підлітків, батьки яких є учасниками бойових дій. Вона передбачає формування асертивної поведінки, цілепокладання та функцій прогнозу [28, с. 54].

Для запобігання та профілактики девіантної та делінквентної поведінки впроваджується комплекс заходів, що проводиться відповідними органами кримінальної юстиції (розпорядження Кабінету Міністрів України № 1027-р від 18.12.2018 р. [29]), який передбачає підвищення ролі сім'ї та громадськості у процесі виховання дітей та формування ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації; організацію відповідного освітнього середовища з урахуванням вікових, соціально-психологічних, характерологічних психофізичних та інших особливостей розвитку з використанням медіації; розвиток відповідних якостей, які сприятимуть формуванню у неповнолітнього правопорушника почуття відповідальності за свої вчинки, а також профілактичну роботу соціальних служб. Слід відзначити, що чинним Кримінальними кодексом України [30] передбачено менш суворі та більш гуманні умови кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення порівняно з дорослими злочинцями.

Зокрема, за певних умов допускається можливість звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру. Скорочено види покарань та обмежено строки і розмір встановлених покарань порівняно зі строками і розмірами покарань до дорослих злочинців. Також визначено умови, за яких можливим є звільнення неповнолітніх від відбування покарання із застосуванням до них примусових заходів виховного характеру та передбачено більш м'які вимоги (умови) для звільнення від кримінального покарання. Крім того встановлено більш короткі строки (порівняно зі строками для повнолітніх злочинців) щодо давності притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку, погашення і зняття судимості з неповнолітніх злочинців.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

За результатами теоретичного аналізу розкрили умови відхильної поведінки неповнолітніх та описали кризу юнацького віку, яка зумовлює прояви девіантної та делінквентної поведінки. Додатково виділили комплекс причин (біологічні, психологічні, соціально-економічні та культурні), що суттєво впливають на формування та прояви девіантної та

делінквентної поведінки в період військового стану. Представили стан злочинності неповнолітніх за 2021–2022 рр.

Описали симптоматику кризи, що проявляється негативними вираженнями зі сторони дезадаптаційної поведінки. Виділили прояви, що характеризуються заниженою або завищеною самооцінкою, низьким рівнем саморегуляції, підвищеною конфліктністю, низьким розвитком організаційних та комунікативних вмінь та навичок, низьким рівнем відповідальності, когнітивними викривленнями реальності, претензивністю та негативним ставленням до оточуючих та суспільства загалом, егоцентризмом, негативними внутрішніми установками відносно соціальних вимог, що супроводжується протестною поведінкою. Зазначили, що в період повномасштабного вторгнення підвищилася соціальна нерівність, що зумовлює в неповнолітніх протестну поведінку та призводить до негативних наслідків.

Отже, розглянувши причини, види та структуру девіантної поведінки неповнолітніх маємо зазначити, що роль комплексу факторів, які ми описали вище повною мірою впливають на поведінку в юнацькому віці та закарбовуються у свідомості людини на все її подальше життя та діяльність (бездіяльність) у майбутньому. Тому враховуючи вище описані дані, надзвичайно важливо забезпечити для осіб цієї вікової категорії максимальний комплекс умов, що знизять розвиток відповідної поведінки за рахунок соціально-педагогічного та психологічного супроводу з впровадженням програм на державному рівні для профілактики девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх.

Перспективи подальших досліджень. Подальше вивчення тематики групової злочинності неповнолітніх, розроблення комплексу заходів та програм для профілактики девіантної та делінквентної поведінки. Додатково може бути проведено емпіричне дослідження девіантної та делінквентної поведінки в юнацькому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] В. М. Поліщук, «Базовий симптомокомплекс кризи входження в дорослість», *Психологія: реальність і перспективи*, № 2, с. 152–155, 2013. [Електронний ресурс].
Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2013_2_44 Дата звернення: Листоп. 11, 2023.
- [2] Л. Пілецька, та М. Петричук, «Соціально-психологічні особливості девіантної поведінки підлітків, *Філософські і психологічні науки. Серія*

«Психологія», т. 1, № 22, с. 91–96, 2019.

<https://doi.org/10.15330/vpufpn.22.91-96>

- [3] S. O. Adebule, & F. O. Ibimluyi, «An investigation into the incidence of sexual immorality among secondary school pupils in Nigeria's southwest», *Research Journal of Organizational Psychology and Educational Studies, PJAEE*, № 18(8), p. 4016–4025, 2012. [Online]. Available: <https://is.gd/SbhooC> Application date: October 06, 2023.
- [4] A. Olugbode, Effect of social problems on the academic performance and social adjustment of senior secondary students in shomolu education district ii of lagos state. 2012, p. 1–22. [Online]. Available: <http://www.academia.edu/3313203> Application date: October 06, 2023.
- [5] Н. Андрусишин, «Аналіз особливостей розвитку девіантної поведінки підлітків», *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*, вип. 69, с. 13–19, 2022. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/blCvHp> Дата звернення: Листоп. 06, 2023.
- [6] A. R. Dullas, K. D. Yncierto, M. A. Labiano, J. C. Marcelo, Determinants of a Variety of Deviant Behaviors: An Analysis of Family Satisfaction, Personality Traits, and Their Relationship to Deviant Behaviors Among Filipino Adolescents, 2021. [Online]. Available: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.645126/full> Application date: October 06, 2023.
- [7] О. Барабаш, «Поняття та види делінквентної поведінки», *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, № 865, с. 62–66, 2017. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_865_11 Дата звернення: Жовт. 06, 2023.
- [8] M. K. Gupta, S. Mohapatra, P. K. Mahant, «Juvenile's delinquent behavior, risk factors, and quantitative assessment approach: a systematic review», *Indian J Community Med*, № 47(4), p. 483–490, 2022. https://doi.org/10.4103/ijcm.ijcm_1061_21
- [9] J. Onebunne, C. Ezeaka, I. Felicitas, «Juvenile delinquent behavior: a comparative study of day and boarding students», *Nnadiabube Journal of Social Sciences (NJSS)*, № 1(1), p. 43–50, 2017. [Online]. Available: <https://is.gd/HG0A6j> Application date: October 21, 2023.
- [10] В. Кузьменко, *Психологія девіантної поведінки*. Дніпро, Україна: Видавець Біла К. О., 2019.
- [11] С. Зінченко, *Медицина психологія*. Київ, Україна: КІСКЗ, 2009.

- [12] О. Бахур, «Психологічна характеристика підлітків з делінквентною поведінкою», *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного пед. ун-ту імені Івана Франка*, № 3, с. 220–226, 2012. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2012_3_28 Дата звернення: Жовт. 06, 2023.
- [13] Т. Гарасимів, *Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір*. Львів, Україна : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2012.
- [14] A. Maloku, «Deviant Behaviors of Juvenile delinquents», *UBT International Conference*, 76, 2021. [Online]. Available: <https://knowledgecenter.ubt-uni.net/conference/2021UBTIC/all-events/76/> Application date: October 21, 2023.
- [15] R. G. Enache, & S. Birsan, «The determinants of adolescents' deviant behaviours», *Technium Social Sciences Journal*, № 15(1), p. 346–352, 2021. [Online]. Available: <https://ideas.repec.org/a/tec/journal/v15y2021i1p346-352.html> Application date: October 21, 2023.
- [16] J. Res Adolesc, «Deviant Peer Behavior and Adolescent Delinquency: Protective Effects of Inhibitory Control, Planning, or Decision Making?», *Journal of Research of Adolescence*, vol. 29, is. 3, p. 682–695, 2019. <https://doi.org/10.1111/jora.12405>
- [17] А. Ком'яга, В. Головка, «Проблеми поведінкових девіацій молоді та профілактики девіантної поведінки неповнолітніх», *Південноукраїнський правничий часопис*, № 4(2), с. 119–122, 2022. <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.18>
- [18] Сайт Офісу Генерального прокурора. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/az8mYa> Дата звернення: Жовт. 03, 2023.
- [19] Аналітичний портал. Слово і діло. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/EXEvSo> Дата звернення: Жовт. 03, 2023.
- [20] Звіт про внутрішнє переміщення в Україні (2022). Опитування загального населення, раунд 11 (25.11–5.12.2022 року). [Електронний ресурс]. Доступно: https://displacement.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R11_IDP_UKR.pdf Дата звернення: Жовт. 13, 2023.
- [21] О. Старко, «Особливості рівня та структури злочинності неповнолітніх», *Порівняльно-аналітичне право*, № 2, с. 312–315, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/2_2018.pdf Дата звернення: Жовт. 23, 2023.

- [22] І. Залялова, А. Політова, «Чинники злочинності неповнолітніх (на підставі соціологічного дослідження)», *Вісник пенітенціарної асоціації України*, № 3(5), с. 118–127, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bpau_2018_3_16 Дата звернення: Листоп. 06, 2023.
- [23] С. В. Якимова, «Особливості кримінологічної характеристики злочинів неповнолітніх», *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки, № 827, с. 292–299, 2015. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_827_50 Дата звернення: Жовт. 23, 2023.
- [24] Е. Панасенка, А. Макаренко, та Р. Стрижак, «Проблема девіантної та делінквентної поведінки у неповнолітніх правопорушників: психолого-педагогічний аналіз», *Гуманізація навчально-виховного процесу*, № 1(99), с. 304–314, 2020. [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(99\)2020.198168](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(99)2020.198168)
- [25] О. Стеблинська, «Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук. Львів: Львівський державний ун-т внутрішніх справ, Україна, 2008.
- [26] І. Парфанович, «Наукові підходи до профілактики поведінкових девіацій як сфери соціальної роботи», *Social Work and Education*, № 3(2), с. 42–49, 2016. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/24988> Дата звернення: Листоп. 03, 2023.
- [27] І. Каськов, «Психопрофілактика девіантної та делінквентної поведінки особистості в умовах політико-соціальної нестабільності», *Вісник Національного університету оборони України*, № 75(5), с. 37–43, 2023. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/283459> Дата звернення: Листоп. 03, 2023.
- [28] Ю. Красілова, «Профілактика девіацій у підлітків, батьки яких є учасниками бойових дій», *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, № 6, с. 54–57, 2017. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPC_2017_63_13 Дата звернення: Листоп. 01, 2023.
- [29] Кабінет Міністрів України. (2018, Груд. 18). *Розпорядження № 1027-р «Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року»*. [Електронний ресурс].

Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>

- [30] Верховна Рада України (2001. Квіт. 05). *Кримінальний кодекс України № 2341-III*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

CHARACTERISTICS OF DEVIANT AND DELINQUENT BEHAVIOR OF MINORS BEFORE AND DURING THE PERIOD OF MARTIAL STATUS

Oksana Pavlyuk,

doctor of philosophy,

Associate Professor of the Department of Social Psychology

Taras Shevchenko Kyiv National University.

Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0009-0000-0074-3216>
2826310po@ukr.net

Abstract. The article presents the characteristics of deviant and delinquent behavior of minors during youth and adolescence. The reasons, structure, and types of such behavior are described. The statistical data of the information databases of criminal offenses committed by minors for 2021 and 2022 are presented. The symptomatology of the crisis, manifested by negative expressions of maladaptive behavior in the relevant age group, is described. Manifestations characterized by low or high self-esteem, low level of self-regulation, increased conflict, lower development of organizational and communicative abilities and skills, low level of responsibility, cognitive distortions of reality, pretentiousness, and negative attitude towards others and society in general, egocentrism, negative internal attitudes towards social demands accompanied by protest behavior. It's noted that during this time of full-scale invasion, social inequality increased, which caused protest behavior in minors and led to negative consequences. It is noted that the most dangerous form of negative deviation is crime, which is a significant manifestation of the sharp opposition between individual interests and social statutes. The causes of juvenile delinquency, its group nature, and conditions of criminal liability are analyzed. In addition, the reasons for the decrease in juvenile delinquency in the period of 2022. The reasons and peculiarities of the formation of criminal groups involving minors are described. The importance of providing minors with the maximum set of conditions that will reduce the development of appropriate behavior due to socio-pedagogical and psychological support with the implementation of

programs at the state level for deviant and delinquent behavior prevention and emphasized in the current study.

Keywords: deviant and delinquent behavior; crime; crisis; minors; adolescence and youth.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] V. M. Polishchuk, «Bazovyi symptomokompleks kryzy vkhodzhennia v doroslist», Psykholohiia: realnist i perspektyvy, № 2, s. 152–155, 2013. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2013_2_44 Data zvernennia: Lystop. 11, 2023.
- [2] L. Piletska, ta M. Petrychuk, «Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti deviantnoi povedinky pidlitkiv, Filosofski i psykholohichni nauky. Seriia «Psykholohiia», t. 1, № 22, s. 91–96, 2019. <https://doi.org/10.15330/vpufpn.22.91-96>
- [3] S. O. Adebule, & F. O. Ibimluyi, «An investigation into the incidence of sexual immorality among secondary school pupils in Nigeria's southwest», Research Journal of Organizational Psychology and Educational Studies, PJAEE, № 18(8), s. 4016–4025, 2012. [Online]. Available: <https://is.gd/SbhooC> Application date: October 23, 2023.
- [4] A. Olugbode, Effect of social problems on the academic performance and social adjustment of senior secondary students in shomolu education district ii of lagos state. 2012, s. 1–22. [Online]. Available: <http://www.academia.edu/3313203> Application date: October 23, 2023.
- [5] N. Andrusyshyn, «Analiz osoblyvostei rozvytku deviantnoi povedinky pidlitkiv», Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Pravo», vyp. 69, s. 13–19, 2022. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/blCvHp> Data zvernennia: Lystop. 06, 2023.
- [6] A. R. Dullas, K. D. Yncierto, M. A. Labiano, J. C. Marcelo, Determinants of a Variety of Deviant Behaviors: An Analysis of Family Satisfaction, Personality Traits, and Their Relationship to Deviant Behaviors Among Filipino Adolescents, 2021. [Online]. Available: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.645126/full> Application date: October 06, 2023.
- [7] O. Barabash, «Poniattia ta vydy delinkventnoi povedinky», Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik», № 865, s. 62–66, 2017. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_865_11 Data zvernennia: Zhovt. 06, 2023.

- [8] M. K. Gupta, S. Mohapatra, P. K. Mahant, «Juvenile's delinquent behavior, risk factors, and quantitative assessment approach: a systematic review», *Indian J Community Med*, № 47(4), s. 483–490, 2022. https://doi.org/10.4103/ijcm.ijcm_1061_21
- [9] J. Onebunne, C. Ezeaka, I. Felicitas, «Juvenile delinquent behavior: a comparative study of day and boarding students», *Nnadiabube Journal of Social Sciences (NJSS)*, № 1(1), s. 43–50, 2017. [Online]. Available: <https://is.gd/HG0A6j> Application date: October 21, 2023.
- [10] V. Kuzmenko, *Psykhologhiia deviantnoi povedinky*. Dnipro, Ukraina: Vydavets Bila K. O., 2019.
- [11] S. Zinchenko, *Medychna psykhologhiia*. Kyiv, Ukraina : KISKZ, 2009.
- [12] O. Bakhur, «Psykhologhichna kharakterystyka pidlitkiv z delinkventnoiu povedinkoiu», *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh uchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho ped. un-tu imeni Ivana Franka*, № 3, s. 220–226, 2012. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2012_3_28 Data zvernennia: Zhovt. 06, 2023.
- [13] T. Harasymiv, *Pryrodni ta sotsialni determinanty formuvannia deviantnoi povedinky liudyny: filosofsko-pravovyi vymir*. Lviv, Ukraina : Lviv. derzh. un-t vnutrishnikh sprav, 2012.
- [14] A. Maloku, «Deviant Behaviors of Juvenile delinquents», *UBT International Conference*, 76, 2021. [Online]. Available: <https://knowledgecenter.ubt-uni.net/conference/2021UBTIC/all-events/76/> Application date: October 21, 2023.
- [15] R. G. Enache, & S. Birsan, «The determinants of adolescents' deviant behaviours», *Technium Social Sciences Journal*, № 15(1), p. 346–352, 2021. [Online]. Available: <https://ideas.repec.org/a/tec/journal/v15y2021i1p346-352.html> Application date: October 21, 2023.
- [16] J. Res Adolesc, «Deviant Peer Behavior and Adolescent Delinquency: Protective Effects of Inhibitory Control, Planning, or Decision Making?», *Journal of Research of Adolescence*, vol. 29, is. 3, s. 682–695, 2019. <https://doi.org/10.1111/jora.12405>
- [17] A. Komiaha, V. Holovko, «Problemy povedinkovykh deviatsii molodi ta profilaktyky deviantnoi povedinky nepovnolitnikh», *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*, № 4(2), s. 119–122, 2022. <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.18>
- [18] Sait Ofisu Heneralnoho prokurora. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/az8mYa> Data zvernennia: Zhovt. 03, 2023.

- [19] Analitychnyi portal. Slovo i dilo. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/EXEvSo> Data zvernennia: Zhovt. 03, 2023.
- [20] Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini (2022). Opytuvannia zahalnoho naselennia, raund 11 (25.11–5.12.2022 roku). [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://displacement.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R11_IDP_UKR.pdf Data zvernennia: Zhovt. 13, 2023.
- [21] O. Starko, «Osoblyvosti rivnia ta struktury zlochynnosti nepovnitnikh», Porivnialno-analitychne pravo, № 2, s. 312–315, 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/2_2018.pdf Data zvernennia: Zhovt. 23, 2023.
- [22] I. Zaliaiova, A. Politova, «Chynnyky zlochynnosti nepovnitnikh (na pidstavi sotsiolohichnoho doslidzhennia)», Visnyk penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy, № 3(5), s. 118–127, 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bpau_2018_3_16 Data zvernennia: Lystop. 06, 2023.
- [23] S. V. Yakymova, «Osoblyvosti kryminolohichnoi kharakterystyky zlochyniv nepovnitnikh», Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Seria: Yurydychni nauky, № 827, s. 292–299, 2015. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_827_50 Data zvernennia: Zhovt. 23, 2023.
- [24] E. Panasenka, A. Makarenko, ta R. Stryzhak, «Problema deviantnoi ta delinkventnoi povedinky u nepovnitnikh pravoporushnykiv: psykholoho-pedahohichniy analiz», Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu, № 1(99), s. 304–314, 2020. [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(99\)2020.198168](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(99)2020.198168)
- [25] O. Steblynska, «Zapobihannia zlochynam, yaki vchyniaiutsia nepovnitnimy v stani spianinnia»: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yur. nauk. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi un-t vnutrishnikh sprav, Ukraina, 2008.
- [26] I. Parfanovych, «Naukovi pidkhody do profilaktyky povedinkovykh deviatsii yak sfery sotsialnoi roboty», Social Work and Education, № 3(2), s. 42–49, 2016. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/24988> Data zvernennia: Lystop. 03, 2023.
- [27] I. Kaskov, «Psykhoprofilaktyka deviantnoi ta delinkvednoi povedinky osobystosti v umovakh polityko-sotsialnoi nestabilnosti», Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, № 75(5), s. 37–43, 2023.

- [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/283459> Data
zvernennia: Lystop. 03, 2023.
- [28] Yu. Krasilova, «Profilaktyka deviatsii u pidlitkiv, batky yakykh ye uchasnykamy boiovykh dii», Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, № 6, s. 54–57, 2017. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPC_2017_63_13 Data zvernennia: Lystop. 01, 2023.
- [29] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2018, Hrud. 18). Rozporiadzhennia № 1027-r «Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii reformuvannia systemy yustytsii shchodo ditei na period do 2023 roku». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>
- [30] Verkhovna Rada Ukrainy (2001. Kvit. 05). Kryminalnyi kodeks Ukrainy № 2341-III. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

*Стаття надійшла до редакції
20 листопада 2023 року*